

З КАФЕДРИ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ

ЄРМОЛЕНКО

Світлана Яківна –
член-кореспондент НАН
України, голова робочої групи
з підготовки проекту нової
редакції Українського правопису
Української національної комісії
з питань правопису

ПРО НОВУ РЕДАКЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

**Стенограма наукової доповіді
на спільному засіданні Президії НАН України
та Колегії МОН України 24 жовтня 2018 року**

Доповідь присвячено актуальному питанню підготовки нової редакції Українського правопису. Проект нової редакції правопису було розроблено на основі української правописної традиції з урахуванням новітніх мовних явищ, які набули поширення в різних сферах суспільного, наукового й культурного життя країни, і схвалено Українською національною комісією з питань правопису. До складу комісії увійшли представники провідних мовознавчих установ НАН України та фахівці закладів вищої освіти. За результатами громадського обговорення, яке тривало з 15 серпня до 30 вересня 2018 р., Комісія доопрацювала проект нової редакції Українського правопису і винесла його на розгляд Президії НАН України та Колегії МОН України.

Добрий день, шановні члени Президії і члени Колегії!
Дозвольте мені повідомити про результати трирічної діяльності робочої групи з підготовки проекту нової редакції Українського правопису. Передусім хочу одразу наголосити, що це не новий правопис. Це лише редакція попередніх видань, тобто структура і базові принципи чинного правопису залишилися ті самі.

Відсутність адміністративного контролю, який відійшов у минуле разом з тоталітарним періодом нашої історії, та демократизація суспільного життя вплинули на усну й писемну (друковану) практику: ціла низка видавництв, редакцій теле- і радіоканалів, друкованих та електронних ЗМІ почали користуватися правописними стандартами власного виробництва, не тотожними правопису 1990 р. Нерідко відхилення від норм чинного правопису трапляються і в офіційно-діловому вжитку. Це спричиняє розхитування мовної норми, дезорієнтацію суспільства в системі правописних координат і врешті — непевність у володінні українською мовою. Відомо, що мовна традиція і мовна практика, як важливі фактори національної свідомості та національної єдності, формуються на засадах іс-

торичної та географічної соборності української нації.

Становлення орфографічної системи сучасної української літературної мови відбувалося в складних і часто трагічних історичних обставинах. Воно тісно пов'язане з діяльністю академічних і університетських науковців. «Найголовніші правила українського правопису», схвалені спільним зібранням Української академії наук у 1919 р., справили помітний вплив на всі наступні орфографічні кодекси української мови. У 1928 р. набув чинності так званий «харківський» правопис. Він став підсумком Всеукраїнської правописної конференції, в якій брали участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Після згортання політики українізації, в 1946 р., до правопису за вказівкою влади внесли суттєві зміни, що скасовували цілу низку норм, затаврувавши їх як націоналістичні. Друга, доповнена редакція цього правопису діяла в Україні з 1960 до 1990 р. У 1989 р. затверджено і в 1990 р. опубліковано третю, чинну сьогодні редакцію Українського правопису, в якій було поновлено п'яту літеру українського алфавіту (Г) та деякі інші характерні риси української мови, вилучені в період сталінських репресій. Упродовж 1994–1996 і 2000–2002 рр. члени Української національної комісії з питань правопису (її склад затвердив Кабінет Міністрів України) продовжували роботу над черговою редакцією правописного кодексу, але досягти згоди з ключових питань, довкола яких точилися гарячі дискусії, тоді не вдалося.

У 2015 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 416 було створено Українську національну комісію з питань правопису, до складу якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів нашої держави. Саме тоді при Комісії було створено й робочу групу, яка складалася з 11 осіб. Протягом трьох років робоча група провела 42 засідання, на яких відбувалися активні обговорення і гострі дискусії.

Рішенням від 27 червня 2018 р. Комісія схвалила проект нової редакції Українського правопису. Цей проект було винесено на громадське обговорення, яке тривало з 15 серпня до 30 вересня поточного року. Протягом цього періоду до Комісії надійшло понад 500 листів і звернень. Комісія проаналізувала всі зауваження, побажання й доповнення, висловлені під час цього обговорення, і доопрацювала з їх урахуванням текст нової редакції Українського правопису.

Докладніше зупинюся на тих позиціях, які виявилися найбільш дискусійними під час підготовки нової редакції правопису. Слід зазначити, що завжди ті, хто роблять спроби внести будь-які зміни до чинного правопису чи намагаються спростити його, опиняються між Сциллою і Харибдою. Будь-яке формулювання правописної норми неминуче приводить до необхідності лавірувати між тим, що фахівці вважають за потрібне, слушне, і тим, як воно є насправді в живій мові. При цьому ми маємо зберігати стійкість і неперервність освіти, не відчужуючи суспільство від графічного оформлення мови, забезпечувати грамотність населення і впізнаваність та ідентичність українського письмового тексту.

У проекті нової редакції правопису було внесено чимало суто редакційних виправлень, текстуальних змін, значно розширено ілюстративне наповнення. Про цей аспект діяльності робочої групи я зараз не говоритиму, а приверну вашу увагу лише до окремих прикладів найбільш показових змін.

Розділ I. Правопис частин основи слова:

- розширено перелік назв осіб жіночої статі, утворених за допомогою суфіксів **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-** від іменників чоловічого роду: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, верстальниця, набірниця, кравчиня, плавчиня, продавчиня, філологиня, бойкиня, лемкиня, диаконеса, патронеса* та ін.;

- у складних прикметниках та іменниках зафіксовано вживання числівникових основ **дво-, три-, чотири-**: *двоактний, двоелектродний, двооксид, двоосьовий, двотижневий, двоярусний, трикамерний, чотирибальний, чо-*

триелементний і т. д. Раніше словники фіксували паралельні форми **двох-, трьох-, чотирьох-** перед голосними (*двохактний, двохелектродний*) і приголосними (*трьохзарядний, чотирьохструнний*). Тепер ці форми пропонуємо зберігати лише в порядкових числівниках, утворених від кількісних числівників *двісті, триста, чотириста; дві тисячі, три тисячі, чотири тисячі* і т. д., тобто *двохсотий, трьохсотий, чотирьохсотий, двохтисячний, трьохмільйонний* і т. д.;

- запропоновано писати разом слова з першим іншомовним компонентом **анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**: *антивірус, віцепрем'єр, експрезидент, контрудар, лейбмедик, оберпрокурор, штабскапітан, унтерофіцер*;

- підтримано пропозицію писати окремо невідмінюваний числівник **пів** зі значенням «половина» з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини: *пів аркуша, пів відра, пів години, пів міста, пів огірка, пів острова, пів яблука, пів ящика, пів Європи, пів Києва, пів України*;

- запропоновано писати з дефісом складні слова, перший компонент яких в українській мові є самостійним словом і визначає якусь прикмету чи особливість предмета, особи, явища, названих другим компонентом — самостійним іменником: *бізнес-план, дизайн-макет, допінг-контроль, інтернет-видання, піар-акція, фан-клуб, фітнес-центр* та ін.;

- назви сайтів без родового слова пишемо з маленької букви (*твітер, гугл*); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мережа «Фейсбук», енциклопедія «Вікіпедія»*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишуться з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндексa*);

- назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів та ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: автомобілі «Нісан», «Вольво», літак «Боїнг 777», трактор «Слобожанець». Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: «фольксваген» (автомобіль), «боїнг» (літак), «слобожанець» (трактор).

Розділ II. Правопис закінчень відмінюваних слів:

- у родовому та давальному відмінках однини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *галузі, гідності, крові, любові, незалежності, ночі, осені, подорожі, речі, Русі, суміші, тіні, фальші, хоробрості*. Це було одне з найбільш дискусійних питань, і в результаті тривалих обговорень Комісія дійшла згоди ввести до правопису варіантність написання, тобто іменники на **-ть** після приголосного, а також слова **кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь** у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідности, незалежности, радости, смерти, чести, хоробрости; крові, любові, осені, соли, Руси, Білоруси*;

- дієслівну форму третьої особи множини *відповідять* замінено на реально вживану форму *дадуть відповідь*;

- іменник *хабар* віднесено до м'якої групи (*хабаря, хабарем*), водночас збережено примітку про регулярність сполучного **о** в похідних словах на зразок *хабародавець, хабаромісткість*;

- для зручності користувачів серед іменників другої відміни чоловічого роду із закінченням **-у(-ю)** в родовому відмінку виділено групу слів із префіксом: закінчення **-у(-ю)** має переважна більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *випадку, вислову, відбою, відгуку, заробітку, запису, отіку, побуту, поштовху, прибутку, прикладу, усміху*.

Розділ III. Правопис слів іншомовного походження (у цьому розділі маємо найбільше прикладів варіантності):

- у загальних назвах іншомовного походження зберігається правило про передавання звука [g] літерою **г**: *газета, регіон*, а в прізвиськах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до української фонетики — літерою **г** (*Вергілій, Габсбург, Гарсія, Гегель, Георг, Грегуар, Гете, Гуллівер*) і шляхом імітації іншомовної фонемі — літерою **г** (*Гарсія, Гегель, Георг, Грегуар, Гете, Гуллівер*);

- th** у словах грецького походження передається зазвичай літерою **т**: *антологія, антропо-*

логія, аптека, астма, бібліотека, католицький, театр, теорія, ортодокс, ортопедія, Прометей, Теодор. У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок: *анафема (анатема), дифіра́мб (дйтира́мб), ефі́р (етер), кафед́ра (кате́дра), логари́фм (логари́тм), мі́ф (мі́т), Ага́тангел (Агафа́нгел), Афі́ни (Ате́ни), Бори́сфен (Бори́стен), Демосфе́н (Демосте́н), Марфа́ (Марта́), Фе́дір (Теодо́р), Фе́дось (Тодо́сь)* та ін.;

- у словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **au** зазвичай передається через **ав**: *авте́нтичний, автобіо́графія, автомо́биль, авто́р, авто́ритет, ла́вра, Па́вло*. Допускаються орфографічні варіанти у словах, запозичених із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення **au** шляхом транслітерації (як **-au-**): *аудиє́нція і авдіє́нція, лауреа́т і лавреа́т, пау́за і павза́, фау́на і фавна́*;

- у словах з латинським коренем **-ject-** звукосполучення [je] послідовно передається українським **є** (об'є́кт, трає́кторія, проє́кт, проє́кція тощо);

- у компоненті **-стрі́т** у власних назвах пишемо **і**: *Бейке́р-стрі́т, Волл-стрі́т, Флі́т-стрі́т*;

- збережено правило, що іменники іншомовного походження на **-о** не відмінюються, але виняток становлять слова *па́льто, ситро́, ма́нто*, які відмінюються.

Розділ IV. Правопис власних назв (істотно розширено й доповнено інформацію про відмінювання українських прізвищ, підрозділ «Географічні назви слов'янських та інших країн»):

- внесено уточнення щодо утворення кличного відмінка від чоловічих імен *Ілля́, Ігор́, Лаза́р, Оле́г — Ілле́, Ігору́, Лазарю́, Оле́гу (Оле́же)*;

- змінено правило: польське, чеське й словацьке закінчення **-е**, що виступає в географічних назвах із суфіксами **-ц-, -іц-, -иц-** (лат. **-с-, -іс-**) і виражає значення множини, в українській мові передається закінченням **-і́** з відповідним граматичним значенням: *Кельці́, Кошиці́, Лідичі́, Пардубиці́*. Ці географічні назви відмінюються: *Кошиці́ — Кошиць, Кошиця́м...*;

- додано правила і зразки відмінювання складних прізвищ у формі одного слова (*Сивоко́ня — Сивоко́ня, Сивоко́неві (Сивоко́ню)...*),

складних прізвищ, компоненти яких пишуться з дефісом (*Нечу́й-Левицький — Нечу́я-Левицького, Нечу́єві-Левицькому (Нечу́ю-Левицькому)...*), а також зазначено винятки (*Кос-Анатольський — Кос-Анатольського, Кос-Анатольському..., Драй-Хма́ра — Драй-Хма́ри, Драй-Хма́рі...*); правила і зразки відмінювання складених прізвищ, псевдонімів або прізвиस्क (*Річа́рд Лєво́ве Серце́ — Річа́рда Лєво́вого Серця́, Річа́рдові́ (Річа́рду) Лєво́вому Серця́...*);

- додано примітку: назви жителів у формі іменників, які утворені від назв населених пунктів, написаних з дефісом, пишуться разом: *Іва́но-Франкі́вськ — іва́но-фра́нківський*, але *іва́нофра́нківиці, Нью-Йо́рк — нью-йо́ркський*, але *ньюйо́рквіці*.

Розділ V. Правила вживання розділових знаків (у цьому розділі основні пропозиції стосувалися уточнення наведених правил, їх доповнення, редагування та оновлення ілюстративного матеріалу):

- додано деякі правила, наприклад: між цифрами тире ставиться без відступів між знаками: *у 2010–2018 ро́ках; пам'я́тки украї́нської мови XVI–XVIII ст.; на сторі́нках 1–10; у 1–4 то́мах*, але *наприкі́нці XX — на поча́тку XXI ст.* Скісна риска на позначення року, що не збігається з календарним, ставиться без відступів до і після скісної риски: *у 2018/2019 навча́льному ро́ці*.

Отже, чи вдалося в проекті нової редакції Українського правопису відповісти на всі питання, які ставить перед нами мовна практика?

Бачимо різне написання власних назв *Аристотель і Арістотель, Тиціан і Тиціан, Черчилль і Черчілль, Шіллер і Шиллер, Цицерон і Цицерон* та ін. Чому ж виникають такі розбіжності? Пропозиції прийняти однакові правила для особових і географічних назв, тобто писати їх із буквою **и** (*Беатри́че, Дідро́, Аристоте́ль*), суперечать статусу цих назв і мовній практиці, яка відбиває усталене традиційне написання, упізнаване в українських текстах: *Аристоте́ль, Дідро́, Беатри́че, Черчі́лль, Ші́ллер* та ін.

На завершення виступу хочу зазначити, що під час роботи над підготовкою проекту нової редакції правопису ми постійно стикалися з протилежними думками, чули різні аргументи. Правописні дискусії час від часу виникають у суспільстві. Вони відомі й в історії української мови. Наприклад, за словами М. Грушевського, «дискусії про справжній український правопис точать українство» і, так би мовити, антитеза цьому вислову — «дискусії про справжній український правопис єднають громадян навколо мовних питань». Або маємо різні думки про варіанти: противники варіантності стоять на позиції, що «варіанти в правописі — це недосконалість мови, розхитування її норми», а прибічники заперечують: «варіантність — це ознака розвитку живої мови». Чи, скажімо, багато хто дотримується думки, що «український

правопис перебуває у пошуках національної автентичності, закоріненості в історію мови», а хтось вважає, що «український правопис стоїть на шляху до інтеграції в міжнародний інформаційний простір». А ще маємо розуміти, що жодна нова редакція Українського правопису не може охопити всіх випадків практичного застосування вироблених правил, оскільки вони лише фіксують тенденцію, загальні принципи розвитку писемної мови.

Очевидно, найбільше впливає на бажану стабільність правописних норм постійна мовна практика й культивування таких норм у загальній освіті громадян.

Дякую за увагу!

*За матеріалами засідання
підготувала О.О. Мележик*